

Olavi Heinonen in memoriam



Tapio Kovero

Korkeimman oikeuden presidentti Olavi Ensio Heinonen, joka oli syntynyt 12.9.1938 Kuopiossa toimittaja Eino Heinosen ja tämän vaimon Ailin perheeseen, kuoli 85-vuotiaana 4.9.2024 Helsingissä. Hänen uransa tutkijana, lainvalmistelijana, tuomarina ja laillisuusvalvojana oli poikkeuksellisen monipuolinen ja ansioikas.

Olavi Heinonen tuli ylioppilaaksi Helsingin lyseosta (Ressusta) 1957. Hän valmistui lainopin kandidaatiksi 1960 ja lakitieteen lisensiaatiksi 1961 Helsingin yliopistosta. Hänen väitöskirjansa Velallisen konkurssirikoksista valmistui tarkas-

tettavaksi 1966, ja väitöstilaisuus oli joulun alla tuona vuonna. Olavi Heinonen toimi rikosoikeuden assistenttina Turun yliopistossa 1961–1965 ja Helsingin yliopistossa 1965–1969, ja hänet nimitettiin jälkimmäisen yliopiston rikosoikeuden apulaisprofessoriksi 1969. Olavi Heinosen ura jatkui lainsäädäntöneuvoksena 1970, kunnes hänet 32-vuotiaana nimitettiin korkeimman oikeuden jäseneksi. Tässä oikeusneuvoksen virassa hän työskenteli – kolmen vuoden (1986–1989) eduskunnan oikeusasiamiehen kautta lukuun ottamatta –, siihen asti, kun hän sai nimityksen ylimmän oikeusasteen (KKO:n) presidentiksi ja toimi siinä tehtävässä 13 vuotta 1989–2001. Sivutoimisesti Heinonen työskenteli eduskunnan lakivaliokunnan sihteerinä 1969–1970 ja vankilaoikeuden puheenjohtajana 1975–1984. Turun yliopiston oikeustieteen kunniatohtoriksi Heinonen vihittiin 1995.

Olavi Heinonen vaikutti keskeisesti sekä käytännön toimillaan lainvalmistelijana ja tuomarina että teoreettisella työllään tutkijana kriminaalipolitiikan uudelleen suuntaamiseen sekä rikoslainsäädännön ja oikeudenhoidon kehittämiseen. Lainvalmistelijan, tuomarin ja laillisuusvalvojan työnsä ohessa hän jatkoi kirjallista tuotantoaan ja piti läheistä yhteyttä tutkijayhteisöön. Kirjallisesta tuotannosta on erityisesti mainittava Olavi Heinosen yhdessä Inkeri Anttilan kanssa laatimat uudet rikosoikeuden oppikirjat Rikos ja seuraamus (1971), Rikosten lajit (1972), Rikollisuus ongelmana (1974, tekijöinä myös Pekka Koskinen ja Raimo Lahti) ja Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka (1977) sekä Olavi Heinosen päätoimittajuus rikosoikeuden uuden perusteoksen (käsi- ja oppikirjan)

Rikosoikeus 1. ja 2. painoksen toteutuksessa (1999 ja 2002, uusin 5. painos Tapio Lappi-Seppälän päätoimittama, AlmaTalent 2022).

Olavi Heinonen vaikutti olennaisesti myös rikoslainsäädännön uudistamiseksi eri lainvalmisteluelimissä. Hän oli uudistuksen periaatelinjauksia valmisteeseen rikosoikeuskomitean jäsen 1972–1976 sekä osallistui monin tavoin myös oikeusministeriön asettaman erityisen hankeorganisaation (rikoslakiprojektin) valmistelemien rikoslainsäädännön osittaisuudistusten toteuttamiseen 1980- ja 1990-luvuilla. Olavi Heinonen oli merkittävä henkilö myös muilla oikeuspolitiikan alueilla, kuten poliittisesti riidanalaisen oikeuslaitostoimikunnan puheenjohtajana (1971). Lakimies-aikakauskirja haastatteli tasavallan presidentti Urho Kekkosta (UK) oikeuslaitoksen uudistamistarpeista 1970; mainittakoon, että Heinonen, joka oli toiminut Lakimies-aikakauskirjan toimitussihteerinä 1966–1969, kuului haastattelun vastauksista UK:n kanssa konsultoineeseen työryhmään. Eduskunnan oikeusasiamiehenä Heinonen vaikutti perus- ja ihmis-oikeusajattelun juurruttamiseen oikeudenkäyttöön ja KKO:n presidenttinä sen päätösten perustelujen kehittämiseen.

Olavi Heinonen on Inkeri Anttilan juhlakirjaan laatimassaan kirjoituksessa Inkeri Anttilan nuorempana kollegana (teoksessa Inkeri Anttila [1916–2013]. Rikosoikeuden uudistajan ammatillinen ura ja vaikutus. Toim. Raimo Lahti, Forum Iuris 2016, s. 245–253) omaelämäkerralliseen tapaan muistellut toimintaansa ja muun muassa todennut, että loppuvuodesta 1966 oli kolme päivämäärää, joiden jälkeen hän oli mielestään Inkeri Anttilan nuorempi kollega. Niistä yksi oli seksuaalirikoskomitean asettamispäivämäärä – Anttila oli valittu komitean puheenjohtajaksi ja Heinonen sihteeriksi. Yksi päivämääristä oli Olavi Heinosen karonkkailta, josta tämä laski epämuodollisen rikosoikeuden yötyöryhmän aloittaneen noin 11 vuotta kestäneen aktiivikautensa.

Olavi Heinonen ei salaa sanotussa kirjoituksessaan vasemmistolaista sympatiaansa ja osallistumistaan SDP:n kriminaalipoliittisen ohjelman (1969) laatimiseen. Hän kuitenkin kytkee kriminaalipoliittisen muutoksen yhteiskunnan yleisiin muutossuuntiin ja kriminologisen tiedon lisääntyvään hyödyntämiseen lainkäytössä. Siteeraan Heinosen kirjoituksessaan lainaamaa artikkeliaan Suomalainen Suomi Valvoja -lehdessä (1969): ”Rikollisuuden näkeminen yhteiskunnan yleisten sosiaalipoliittisten ongelmien heijastumaksi eikä vain rikollisen pahasta tahdosta johtuvaksi ilmiöksi on auttanut myös länsimaisten yhteiskuntien kriminaalipoliittisten päämäärien selkiytymistä. Lisäksi puhtaasti rikosoikeudellisten toimenpiteiden vaikutus rikollisuuden esiintymiseen voidaan nähdä oikeissa mittasuhteissa niiden tavallisen yliarvostuksen sijasta.” Merkkipäivähaastattelussaan Heinonen kertoi hakeutuneensa lukemaan lakia edistääkseen ihmisten yhdenvertaisuutta, ja hän katsoikin yhdenvertaisuuden ja oikeusvarmuuden uransa aikana kohentuneen (HS 11.9.2018).

Olavi Heinosen mainitussa Anttilan juhlakirja-artikkelissa on huomion arvoista muun muassa se, että hän katsoi rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen

jääneen kesken. Tämän kokonaisuudistuksen loppuun saattamista on muidenkin toimesta peräänkuulutettu. Toiseksi Heinonen arvioi viime vuosikymmeninä Euroopan yhdentymisen ja kasvavan globalisaation aiheuttaneen myös suomalaiselle kriminaalipolitiikalle aivan uudenlaisia haasteita, joiden ratkaisemiseen tarvitaan uutta luovaa suunnan näyttämistä. Rikosoikeuden lisääntynyt eurooppalaistuminen ja kansainvälistyminen ovat ymmärrettävästi aiheuttaneet huolta rikoslainsäädännön pohjoismaisen arvopohjan ja sisäisen johdonmukaisuuden säilymisestä.

Olavi Heinonen oli myös perhekeskeinen. Hän oli avioliitossa Marjatta o.s. Rahikaisen kanssa, ja heille syntyi neljä lasta, yhdeksän lastenlasta ja viisi lastenlastenlasta. Harrastuksikseen Heinonen luki yhteiskunnan ja liikunnan.

Oma yhteyteni Olavi Heinoseen alkoi siitä, että seurasin hänen rikosoikeuden peruskurssiluentojaan Tampereen kesäyliopistossa 1964 ja sain silloin ensi-kinä oikeustieteen syvälliseen opiskeluun. Aloittaessani rikosoikeuden assistenttina vuoden 1967 alusta Heinonen toimi vanhempana assistenttina. Vuonna 1970 olin kahdesti yhteensä kaksi kuukautta hänen sijaisenaan oikeusministeriön lainvalmistelukunnassa, jolloin valmistelin muun muassa rangaistusten täytäntöönpanolainsäädännön ja varallisuusrikossäännösten uudistamista. Myöhemmin olin hänen kanssaan vuorovaikutuksessa valmisteltaessa rikoslainsäädännön kokonaisuudistusta sekä järjestettäessä täydennyskoulutusta rikoslain 6 luvun reformista sekä uudistetusta rikosoikeudesta.

Nämä yhteiset kokemukset lisäsivät entisestään luottamustani Olavi Heino- sen asiantuntemukseen ja oikeamielisyyteen sekä hänen kriminaalipolitiikan lin- jaustensa oikeellisuuteen. Pitkäaikaisen virkatoverini Pekka Koskisen myönteiset luonnehdinnat Olavi Heinosesta syntymäpäiväkirjoituksessa Olavi Heinonen 60 vuotta (LM 8/1998, s. 1422–1424) vastaavat myös omaa käsitystäni.

Raimo Lahti